

DANH VỌNG VÀ THẤT VỌNG

(PHẦN 2)

“NHỮNG NGƯỜI NGHÈO KHÓ”

I.

Sự thúc đẩy của văn chương, nổi tung thiếu đê nặng hai vai, sức khỏe suy yếu, nợ nần tứ phía là những dữ kiện bao vây bước khởi đầu văn nghiệp của Dostoievski. Hoàn cảnh vật chất lúc ấy eo hẹp đến nỗi nhà văn phải viết cho Mikhail: “*Em hy vọng có thể trả nợ và cứu vãn mọi thứ bằng cuốn tiểu thuyết này. Nếu không, có lẽ em đến phải tự treo cổ chết.*”

(Những lời quả nhiên kinh hãi, giống như điềm báo trước những sóng gió bi thảm sẽ đến trong đời Dostoievski không mấy chốc về sau.)

Bản thảo hoàn thành trong tay rồi mà Dostoievski vẫn không tìm ra nhà xuất bản.

[Ba mươi hai năm sau, Dostoievski nhắc lại rành mạch biến cố đầu tiên này trong *Nhật Ký Một Nhà Văn*:

“Chớm đông 1843, tôi bỗng bắt tay vào Những Người Nghèo Khó, sáng tác đầu tiên của đời tôi. (...)

Cho tới lúc này, tôi chưa hề viết gì, ngoại trừ bản dịch cuốn Eugénie Grandet của Balzac. Cốt truyện hoàn thành nhưng tôi chẳng biết làm gì với nó hoặc đưa nó cho ai xuất bản. Tôi không quen ai trong văn giới ngoài một mình D.V. Grigoro- vich, nhưng anh này cũng chẳng viết gì khác hơn một bài báo ngắn đăng trên một tạp chí. Khi ấy, Grigorovich chuẩn bị đi nghỉ hè ở vùng quê. Tôi biết anh từng có đạo sống chung với thi sĩ Nekrásov. Một bữa, Grigorovich nói với tôi: ‘*Đưa bản thảo của anh cho tôi. Năm tới, Nekrásov muốn xuất bản một cuốn tạp chí. Tôi sẽ đưa nó cho Nekrásov.*’⁽¹⁵⁾

⁽¹⁵⁾ **Nikoláy Alexéyevich Nekrásov** (1821-1878), một trong những nhà xuất bản lỗi lạc và là khuôn mặt văn chương trọng yếu nhất của Nga thời đó. Nekrásov thuộc nhóm trí thức “thân Tây Âu” do Belínski chủ trương. Nhóm này tin rằng sự cứu độ nước Nga tùy thuộc vào sự rập khuôn theo kiểu mẫu văn minh Tây Âu.

Buổi sáng tại nhà Nekrásov, khi bắt tay thi sĩ này, tôi bị bối rối với ý nghĩ rằng mình đã đến vì tác phẩm riêng, nên vội vàng từ giả. Tôi nghĩ rất ít tới sự thành công và cảm nghe e ngại về cái Hiệp Hội Báo Chí Quốc Gia⁽¹⁶⁾ mà Nekrásov và Grigorovich vừa nói đến. Vài năm trước, tôi từng đọc Belín- ski với sự hâm mộ; nhưng ông ta xem ra đáng đe dọa và sợ hãi đối với tôi. *Ông ấy sẽ nhạo báng tác phẩm mình*, ngay lúc đó tôi nghĩ thế.

Rồi tự an ủi rằng tôi đã viết câu chuyện ấy với tron ven say mê, gần như đầy nước mắt, thì có lý nào tất cả những giờ phút mà tôi sống với tác phẩm bằng cây bút trong tay lại chỉ là điều láo khoét, một ảo ảnh, một cảm tưởng huyền hoặc? Tuy nhiên, chỉ vài phút sau, sự lo lắng vẫn trở về xâm chiếm tâm tư.

Ngay buổi tối hôm đó, tôi đến thăm vài người bạn cũ. Chúng tôi trò chuyện với nhau suốt đêm về tác phẩm Những Linh Hồn Chết của Gogol cho đến mấy giờ tôi chẳng thể nhớ rõ. Thế rồi, theo thói quen, hai hay ba người trong đám hỏi: *Tại sao chúng ta không đọc Gogol? Nếu muốn, đọc cả đêm!* Vậy là cả bọn đều đọc.

Khi tôi trở về nhà thì đã bốn giờ sáng, trời trắng đẹp như ban ngày, khí hậu rất ấm áp. Tôi đi vào phòng nhưng không nằm ngủ, mà lại ngồi bên cạnh cửa sổ đang mờ. Bất thần, chuông cửa reo lên làm ngạc nhiên hết sức. Grigorovich và Nekrásov ủa chạy vào phòng ôm lấy tôi, nét mặt cả hai cực kỳ hoan hỉ, đôi mắt gần như ó lẹ. Họ kể tôi nghe, ban tối họ đã đọc bản thảo và tự nhủ: *Chỉ trong 10 trang sẽ rõ*. Nhưng sau 10 trang, họ quyết định đọc thêm 10 trang nữa, và rồi, không thể rời bản thảo, họ ngồi suốt đêm, thay phiên nhau đọc lớn cho tới gần sáng. Khi kết thúc, họ đến tìm tôi ngay. *Nếu anh ta ngủ, chúng mình sẽ đánh thức dậy. Điều này còn vượt cao hơn cả giấc ngủ nữa.*

Họ lưu lại phòng tôi nửa giờ, và trong nửa giờ ấy, chỉ có Chúa mới biết là chúng tôi đã nói nhiều điều với nhau như thế nào. Chúng tôi đàm luận về thi ca, về sự thật, về hoàn cảnh hiện tại, hẳn nhiên cũng cả về Gogol, viện dẫn tác phẩm *Viên Tổng Thanh Tra* và *Những Linh Hồn Chết*, nhưng chính yếu nhất là về Belínski.

Sáng mai tôi sẽ đem tác phẩm của anh lại cho Belínski xem và rồi anh sẽ thấy –ô, ông ta quả là một con người tuyệt diệu! Anh sẽ được giới thiệu, anh sẽ biết ông ta có tâm hồn như thế nào, Nekrásov khoái trá nói, đưa cả hai

⁽¹⁶⁾ **Hiệp Hội Báo Chí Quốc Gia** là một trong những hiệp hội quan trọng nhất thời ấy ở St. Pétersbourg do nhóm Belínski thành lập.

tay nắm chặt vai tôi. *‘Nào, bây giờ ngủ đi, chúng tôi phải về đây, nhưng sáng mai nhớ đến tìm chúng tôi nhé. Tuy nhiên, làm sao có thể ngủ sau một biến cố như vậy? Đúng là một thành công say sưa, nhưng cảm nghĩ chính yếu tôi nhớ rõ nhất khi ấy: ‘Chỉ vì một kết quả tốt đẹp mà họ ngợi khen, họ gặp gỡ, họ chúc mừng, và còn bay ngay đến đây lúc bốn giờ sáng, mắt rơm rệ, đánh thức tôi dậy để bảo rằng điều này cao hơn cả giấc ngủ! Ái chà! Tuyệt diệu làm sao!’ Đó là những gì tôi nghĩ ngay khi ấy, vì vậy tôi đâu thể nào ngủ nổi?]*

Quả thật, ngay sáng hôm sau, Nekrásov đem bản thảo "*Những Người Nghèo Khó*" đến Belínski rồi nồng nhiệt tuyên bố với Belínski: *“Một Gogol mới vừa xuất hiện.”*

Vissarion Belínski, chủ bút, cũng là nhà phê bình nổi tiếng nhất thời ấy, người có khả năng xây dựng hay phá vỡ sự thành công của một tay viết mới, trả lời Nekrásov trong cái cười lạnh lùng biếm nhạo:

“Với anh, có phải Gogol mọc lên dễ dàng như nấm?”

Tuy nhiên, khi Nekrásov trở lại buổi tối thì nhà phê bình này đã yêu cầu Nekrásov cho mời Dostoievski đến ngay.

Với cách nói mạnh mẽ cả quyết, Belínski ngỏ lời ca ngợi làm cho Dostoievski vừa chung hứng lại cũng vừa ngây ngất:

“Bạn biết bạn đã viết gì không? Bạn đã viết như một nghệ sĩ vượt ra ngoài cảm nghĩ gò bó theo thông lệ bình thường. Nhưng bạn có biết cái sự thật kinh khủng nào chúng tôi đã nhận thức được trong tác phẩm bạn? Không, vào hai mươi tuổi như bây giờ, bạn không thể có khả năng để viết như thế. Sự thật là bạn rõ ràng được chọn để trở thành nhà văn; đó là một thiên phú của Thượng Đế cho bạn. Hãy giữ gìn và tôn kính điều ấy và rồi bạn sẽ trở thành một nhà văn lớn.”

Lời tuyên bố này của một nhà phê bình rất nổi tiếng quả thật là quá sức tưởng tượng của Dostoievski. Trở về nhà trong say sưa hoan hỉ, đôi lần ông vấp té trên đại lộ.

[Nhiều năm sau, nhà văn viết lại: *“Đó là giây phút sung sướng nhất trong trọn cuộc đời tôi. Lúc đang trong cảnh lao tù, mỗi lần nhớ lại, tôi như thể tìm thấy được một phần khởi và sức mạnh mới. Cho đến ngày nay, tôi vẫn còn nhớ đến nó với nỗi hân hoan”.*]

[]

II.

Do bởi sự lừa dối chậm trễ của ty kiểm duyệt mà "*Những Người Nghèo Khó*" không được in ra trước trung tuần tháng 1/1846. Nhưng

vào lúc ấy, cuốn tiểu thuyết đã là chủ đề đàm luận chính tại các khách thính văn chương ở thủ đô.

Có vài nhà văn thành công ngay với tác phẩm đầu tay, nhưng rất ít người biến đổi được dòng lịch sử văn chương bằng bước khởi đầu của họ.

Dostoievski đạt được cả hai mặt ấy.

Từ khởi điểm, các nhà phê bình và độc giả đã đón nhận "*Những Người Nghèo Khó*" bằng thái độ rất hoan hỉ. Tên tuổi Dostoievski nổi lên như một hiện tượng dữ dội trong văn giới Nga lúc bấy giờ. Tạp chí *Petersbúrgski sbórník* của Nekrásov có trích đăng tác phẩm này, bán rất chạy. Trong một bài báo, Belínski đánh giá *Những Người Nghèo Khó* như một tác phẩm bậc thầy "*biểu lộ một trí hiểu biết uyên thâm*" và là "*một sáng tạo nghệ thuật hoàn hảo, mô tả những trạng huống bi thảm, nỗi đau khổ trong những cảnh đời của giới nghèo khó hay nô bộc thấp kém.*"

[Trên một phương diện quan trọng, Belínski đã nhận định đúng về Dostoievski và tác phẩm.

Dẫu mang ảnh hưởng Gogol, *Những Người Nghèo Khó* vẫn mở ra được một luồng sinh khí mới cho văn chương Nga. Điểm mới ở đây không phải hình thức viết (Dostoievski đã dùng thể văn thư từ để diễn tả câu chuyện); cũng chẳng là chủ đề mô tả các nhân vật khốn cùng trong xã hội (từ *Chiếc Áo Choàng* của Gogol, đã có rất nhiều tác phẩm dùng hình ảnh người thư ký nghèo ở Pétersbourg làm nhân vật chính); mà mới ở đây chính là Dostoiev -ski sáng tạo "một con người" thay thế cho "một vật vô tri giác".

Chiếc áo choàng được Akaky Askaievich (của Gogol) yêu thích bao nhiêu thì với *Devushkin* (của Dostoievski), điều yêu thích ấy lại là một nàng con gái.

Viên thư ký nghèo của Gogol không đủ khả năng nhận thức nhân tính riêng của hắn, trong khi *chàng thư ký nghèo của Dostoievski* hiểu rõ rằng anh ta là một con người thật sự "*trong đầu óc và trái tim*".

Gogol cười cợt chế nhạo và tội nghiệp cho nhân vật của ông; *Dostoievski* lại khóc thương giùm đứa con mình sinh sản.

Đó là sự trỗi bật hơn hết cái tính chất mới và độc đáo của tác phẩm *Những Người Nghèo Khó*

Trong bài báo tường thuật, Belínski tập trung trên điểm: "Tác giả *Những Người Nghèo Khó* sẽ vượt xa Gogol." Ông viết: "*Danh vọng ắt phải đến với người đã yêu được những kẻ nghèo khổ sống trong các căn gác hẹp. Những kẻ này cũng chính là con người, là anh em của chúng ta.*"

Hậu thế thừa nhận lời Belínski khi ấy: "Với tác phẩm này, ngay dù Dostoievski chưa đạt được sự ngang hàng với những người đi trước, nhưng bước đầu tiên như thế đã đưa ra cho

thấy dấu hiệu rõ ràng về chỗ đứng đặc biệt mà Dostoievski sẽ chiếm giữ trong vùng trời văn chương Nga.”]

Chàng văn sĩ trẻ kiêu hãnh viết về cho Mikhail:

“Họ (Belinski và các nhà văn khác) tìm thấy từ em một nỗi mới lạ và một tinh thần Nga nguyên thủy. (...) Em phóng xuống tới tận mức sâu và trong khi phân tích từng mỗi chi tiết, em nhìn ra được toàn thể: Gogol đi trên con đường mòn mà từ đây với em, nó đã không còn trở thành quá sâu thẳm. Xin anh hãy đọc và nhận định tác phẩm. Một tương lai rực sáng đang mở ra trước mặt em.

Phải nhận rằng trước đó, trong văn giới Nga, chưa từng có nhà văn nào nghiên cứu kỹ về tâm lý phức tạp của nội tâm con người như Dostoievski đã nói lên trong Những Người Nghèo Khó. Với sự xuất hiện của quyển tiểu thuyết đầu tay, Dostoievski được nhìn như một tiểu thuyết gia hứa hẹn nhất trong hàng ngũ các nhà văn trẻ thời ấy. Sáng tác này cũng được đánh dấu như một biến cố quan trọng trong lịch sử văn chương Nga.

Những Người Nghèo Khó đã đưa Dostoievski lên tới tột đỉnh danh vọng. Những nhà văn sáng giá nhất Péters- bourg thời ấy tìm đến với ông. Chàng tuổi trẻ Tourgueniev mới từ Paris trở về Nga, tỏ ra yêu mến Dostoievski đặc biệt. Nhiều người trong số bọn họ ngợi khen thái quá đến nỗi trong vài năm tiếp đó, Dostoievski không viết được tác phẩm nào khác đáng giá so với danh vọng mà họ truy tặng cho ông.

□